

LES INSCRIPCIONS GÒTIQUES CRISTIANES DE CATÍ I ARES DEL MAESTRAT

PERE-ENRIC BARREDA
GRAT - *Universitat de Barcelona*¹
barreda@ub.edu

RESUM

Editem el text de deu inscripcions medievals de Catí (vuit conservades i dues desaparegudes), i una d'Ares del Maestrat, amb totes les dades i bibliografia existents sobre les mateixes.

PARAULES CLAU: epigrafia medieval, inscripcions en llatí, inscripcions en català, Catí, Ares del Maestrat

GOTHIC CHRISTIAN INSCRIPTIONS FROM CATÍ AND ARES DEL MAESTRAT

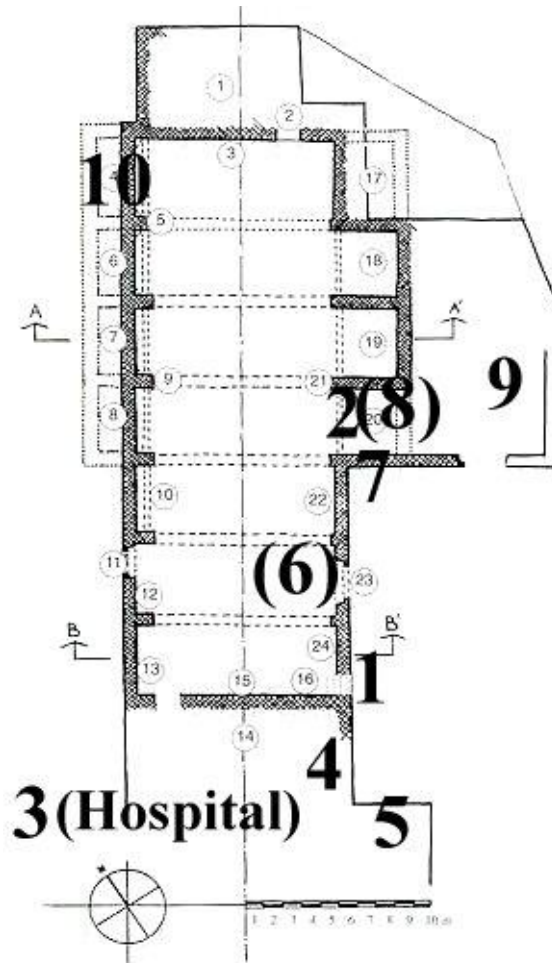
ABSTRACT

We publish the text of ten medieval inscriptions from Catí (eight conserved and two missing), and from Ares del Maestrat, with all data and existing literature on them.

KEYWORDS: medieval epigraphy, Latin inscriptions, Catalan inscriptions, Catí, Ares del Maestrat

A la comarca de l'Alt Maestrat destaca el conjunt de vuit inscripcions medievals gòtiques de Catí, format per la làpida commemorativa d'una reforma de l'església en 1320, la inscripció de Guiamó Avinyó en una creu funerària de 1374 i una altra sense data amb el nom del mateix lapicida, dues del constructor de la casa abadia (mossèn Pere Duran) cap a 1385, la commemorativa de l'inici d'obres de la capella de comunió de 1448, la làpida funerària amb escut del mercader Tomàs Figuera de 1451 (no 1455 ni 1416), i la clau de la capella de sant Blai de 1354. Estan redactades bé en llatí, bé en català, i els caracters van en alfabet gòtic, o gòtic flamíger les més tardanes. A més hi ha referències a unes altres dues laudes perdudes. D'altra banda, a Ares del Maestrat es conserva una única inscripció, molt esmerada, que comença pel que sembla un BER ... i, per tant, sembla commemorativa de la reforma del castell per part del mestre del Temple, fra Berenguer de Cardona, cap a 1303.

¹ Aquest article forma part de les investigacions del GRAT (Grup de Recerques en Antiguitat tardana), dirigit pel. Dr Josep Vilella, en el marc dels projectes de recerca HAR2010-15183/HIST del Ministeri de Ciència i Innovació i 2009SGR1255 de la Direcció General de Recerca de la Generalitat de Catalunya. Es va presentar al *II Coloquio Internacional de Epigrafia Medieval* (Lleó 2006), que no s'ha publicat.

Plànol de l'església de Catí amb la situació de les inscripcions (excepte la 3)

El nostre objectiu és oferir la catalogació conjunta d'aquestes inscripcions, tant les que es conserven com les desaparegudes, que per primera vegada apareixen publicades conjuntament i amb un plànol de situació de les mateixes en el centre històric de Catí. Tot i que hi ha altres epígrafs posteriors, ens hem limitat als que pertanyen a època medieval i art gòtic, tant per la forma de la lletra com per les figures o escuts que representen. Les informacions que aporten són sempre interessants, especialment la primera en ordre cronològic, que pot permetre replantejar la datació de la primera reforma del temple de conquesta catinenc. No totes elles són inèdites, ja que la majoria les havia estudiat i transcrit el millor cronista de les nostres terres, l'inoblidable mossèn Joan Puig, en la seva *Història de Catí* (1953, publicada entre 1970 i 1998).

1. COMMEMORATIVA DE LA REFORMA DE L'ESGLÉSIA

La més antiga és la que es conserva a l'esquerra de la porta principal del temple, en la seva cantonada sud-oest, amb vista a la plaça, de 50 x 26 cm. És gravada en el mateix tipus de pedra calcària, de to clar, i sembla ser la dedicatòria de l'inici -no tant del final- de la reforma i ampliació de la primitiva església de conquesta. Aquest fet el corrobora que en el testament d'Arnau Segarra, de 6 de maig de 1321 (Puig 1970-98: vol. 1, p. 72) es lleguen cinc sous "ad opus ecclesie". Aquestes reformes són freqüents per aquests anys de creixement accelerat de la població, com es documenta també a Vilafranca dels Ports l'any 1318, i es deuen a les restriccions que el bisbe de Tortosa havia imposat en un sínode a l'edificació de nous temples, fet que va motivar la reforma i ampliació dels ja existents. Aquesta inscripció està datada el 25 d'abril de 1322, i la diferència cronològica amb l'anterior llegat és irrellevant, ja que de vegades es recollien almoines durant anys abans de començar les obres. El seu text, en llatí i en lletres majúscules en relleu, amb paraules separades per tres punts verticals, és "ANO DNI M° CCC ° XX ° II °, / VII ° KALS MADI", és a dir *Anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo secundo, septimo kalendas madii*. No és completa, ja que el lapicida havia disposat una pauta per a seguir buidant la pedra, cosa que no es va arribar a fer. Fins avui es no tenia notícia de cap reforma tan primerenca del temple parroquial, ja que es datava habitualment a principis del segle XV, però pel que veiem va ser cent anys anterior. La nostra hipòtesi és que la primitiva església de conquesta tenia tres arcs torals i quatre trams, i la portalada que ara figura al nord tancant el temple es trobava on ara hi ha el quart arc toral. La reforma va consistir en: a) afegir tres trams més cap a l'est, sense arcs (excepte el que va reemplaçar l'antiga façana), b) situar la portada original al nord, i c) de cara al sud fer-ne una de nova, molt semblant a la de sant Salvador de Sagunt (València). L'església no es modificaria fins que el 1354 es va fer, en part fora del seu solar inicial, la capella lateral de sant Blai, la primera de la part de l'evangeli.

2. CREU FÚNEBRE DELS AVINYÓ

La segona en ordre cronològic és l'anomenada Creu del Cementiri, datada en 1374. A causa de la seva constant exposició als fenòmens atmosfèrics s'havia cobert d'una capa de líquens que en alguns casos impedia llegir correctament les lletres, sobretot al final del revers. Aquest fet va ser posat en coneixement del rector, mossèn Joaquín Obón, i de mossèn Salvador Portolés, que van gestionar la seva retirada per a ser restaurada. Ara es conserva a la capella de la Passió de l'església, mentre que en el seu lloc anterior ha estat situada una rèplica que la substitueix. Es tracta d'una creu idèntica en tot a les que marquen cruïlles de camins, conegudes a la comarca com "prigons" o "peirons", però aquesta tenia una funció diferent, ja que marcava la tomba familiar de la família Avinyó, una mena de sepultura col·lectiva per a tots els membres de la família. Per això es trobava en l'antic cementiri municipal, i en traslladar-lo l'any 1911 a

l'emplaçament actual es va portar també, però ja no per a indicar una tomba familiar, sinó que es va col·locar en el deambulatori central a sobre d'una columna. A més, l'altra gran diferència amb les creus de terme és la presència de dues inscripcions al peu de la creu. Ambdues es componen de lletres majúscules en relleu dins de cartel. La de l'anvers mesura 12 x 35 cm, i el seu text està en català: "FON / FEYT / A L · AN / DE NRE / SENYOR / M CCC / LXX III / PER MA / D · EN GI / AMO A / VINYO" , és a dir "Fou fet l'any de Nostre Senyor mil tres-cents setanta quatre per mà d'en Guiamó Avinyó". La del revers és més deteriorada, mesura 11 x 35 cm, i, com hem dit, les lletres finals queden borroses: "ACI / JAEN / ELS / AVIN / YONS. / G ° AVI / NYO · M / FEV", és a dir "Ací jeuen els Avinyons. Guiamó Avinyó em féu". Aquest text s'ha transcrit de diverses maneres, així Carreras, que parla erròniament d'un "Mateu de l'Amo Avinyó" i de "hosos Avinyons i Avinyons meus" (Carreras 1927-28: 330), i en canvi Puig "Ací jaen els óssos Avinyons i Avinyons PSV" (Puig 1970-98: vol. 1, p. 101). Aquestes errades les reproduïxen totes les publicacions fetes fins ara, car es copien unes de les altres. A més, tant aquesta creu com la creu antiga del camí de l'Avellà presenten escuts heràldics semblants, dos aquella i tres aquesta, que cal atribuir als comitents i l'estudi dels quals deixem per a una altra ocasió.

3. INSCRIPCIÓ DE L'ANTIC HOSPITAL

No està datada, però cronològicament s'ha de situar propera a l'anterior, ja que l'únic text que presenta és el nom del mateix escultor, "G^o AVYO", és a dir "Guiamó Avinyó", amb les mateixes característiques, ja que també es tracta de lletres majúscules en relleu. És curiosa per la seva forma octogonal a partir d'un escut central amb el signe heràldic d'una guineu rampant, que es distingeix per la vistositat de la seva cua. Un estel de vuit puntes delimita un espai a cada costat, sis amb tres parells de figures d'àngels, animals i vegetals, i els dos inferiors amb la inscripció. Ningú l'esmenta, ja que en descriure l'edifici de l'Hospital només citen un escut de Catí, actualment en lloc desconegut (Carreras 1927-28: 325-327; Puig 1970-98: vol. 1, p. 101).

4 I 5. INSCRIPCIONS DE L'ABADIA

La quarta i cinquena inscripcions en ordre cronològic són les de la casa abadia, datades a partir d'una nota del rector mossèn Francesc Celma a l'inici dels *Quinque Libri*. Aquests llibres parroquials van desaparèixer el 1936, però tant

mossèn Joan Puig (1970-98: vol. 1, p. 102) com mossèn Miquel Segarra (1947: 28-29) van anotar que la casa abadia la va encarregar el rector Pere Durà o Duran que apareix en les inscripcions, i les seves obres van durar entre 1376 i 1385. Aquestes dades són rellevants, ja que ambdues inscripcions, a diferència de les anteriors, no van datades ni figura el seu autor, però sí l'escut d'armes del comitent. Estan en català, amb lletres en relleu, i alternen majúscules i minúscules. La de sobre del portal mira al sud, i està més deteriorada per la pluja i fenòmens atmosfèrics que l'altra. Mesura 78 x 50 cm, i el seu text es limita a esmentar al mecenes: "L · ON / RAT / EN / PERE / DURA / RECTOR" ("L'honrat en Pere Durà, rector"), en tres línies als costats de l'escut. L'altra es troba sota l'ampit de la finestra que mira a l'est, i mesura 84 x 40 cm, amb text "RECTOS / PREGATS / A DEU PE / R EN PER / E DURAN / RECTOR" ("Rectors, preguéu a Déu per en Pere Duran, rector"), també en tres línies als costats de l'escut. En aquest es veu molt millor l'heràldica del cognom: una faixa central amb tres estrelles de vuit puntes, i ones a sobre i a sota.

6. LAUDA DEL RECTOR DURAN

No s'ha conservat la pedra ni el text, però com sabem que va fer testament el 19 de febrer de 1395, i va morir en 1398, no ha de ser massa posterior a aquesta data. Segons l'esmentat text del rector Celma citat per mossèn Puig (1970-98: vol. 1, p. 102), era una llosa gravada amb el seu nom i les seves armes, que acabem d'esmentar, i es trobava "al costat de l'entrada de la porta major de l'església", la qual mira al sud.

7. INICI D'OBRES DE LA CAPELLA DE LA PASSIÓ

La sisena inscripció conservada es troba en la paret exterior de la Capella d'Espígol, a continuació de la qual es va fer la façana de la nova Capella de Comunió edificada al segle XVIII. Per tant, no ha canviat mai el seu emplaçament inicial. És la dedicatòria de l'inici de les obres de l'antiga Capella de la Passió, la quarta del costat de l'epístola, que l'any 1451 adquireixen els

marmessors de Joan Espígol, i on el 1460 es va assentar el cèlebre retaule de Jacomart, motiu pel qual també se la coneix com a capella de sant Pere Màrtir i sant Llorenç (Puig 1970-98: vol. 1, p. 150-151). Mesura 80 x 30 cm, i el seu text, en lletra minúscula flamígera i en català: "disapte xvii de febrer / any m cccc xxxviii" ("Dissabte, 17 de febrer de l'any 1448").

8. LAUDA DE JOAN ESPÍGOL

Era en l'esmentada capella de sant Pere Màrtir i sant Llorenç, i segons mossèn Puig (1953: 368) va desaparèixer en renovar el paviment de l'església entre 1915 i 1930, però Carreras (1927-28: 300-301 i 319-320) la va veure in situ el 1928 i mossèn Milian (1986-87: 542) comenta que en 1934 havia estat traslladada a la Capella de Comunió, però segurament es tracta d'una confusió amb la lauda següent, la de Tomàs Figuera, que sí s'hi va traslladar, com veurem. Encara no es tenen notícies del seu parador. Joan Espígol va morir el 13 de setembre de 1450, i va ser enterrat en un altre lloc de forma provisional. Com en el seu testament va deixar 2.200 sous valencians per a adquirir als jurats la capella de la Passió abans esmentada, els seus marmessors, Ramon Santjoan i Guillem Verdú, la van comprar el 1451, i immediatament es va esculpir en la pedra clau l'escut familiar (una mata de espígol). Més tard van enterrar les seves restes sota una enorme lauda sepulcral de 152 x 85 cm, que portava els escuts heràldics en losange del propi Espígol i Santjoan (el seu marmessor). Va ser treballada pels picapedrers Antoni Arbó i Pere Crespo, que la cobraren dels marmessors el 10 de setembre de 1454 («Ítem, quoranta sous, los quals diu lo mateix en Guillem dicto nomine que paguà a'n Anthoni Arbó e a Pere Crespo, piquers, per obrar la losa a la sepultura del dit deffunt en la capella, ab sa marca e senyals de Spígol e títols que y sculpiren, XXXX sous»), segons recull Puig de la desapareguda *Testamentària de Jacme Spígol*, fol. 48 (1943: 290 i 1947: 296). A més presentava una inscripció en caràcters gòtics, suposem que incisos en minúscula. Era en català, i, com que mossèn Puig no la còpia directament, el seu text el coneixem per una única transcripció, en part inexacta, d'Elías Tormo (1913: 145-146): "Sepultura de'l honorable Joan Spígol, mercader, que va morir a XIII de setembre, any M CCCC L II". Com Tormo se sorprèn per la menció de l'any 1452, havent mort Espígol dos anys abans, diu que potser l'any es refereixi a quan es va fer la inscripció. Això ens sembla inversemblant, per tant s'ha de tractar d'un error de lectura de l'any, que en veritat ha de ser "M CCCC L"

9. LAUDA DE TOMÀS FIGUERA

La novena inscripció en ordre cronològic també és fúnebre, ja que pertany a una lauda sepulcral de 1451 amb escut que es troba a la Capella de Comunió, però que originalment es trobava al costat de la de Joan Espígol a la capella de sant Pere Màrtir abans esmentada (Puig 170-98: vol. 2, p. 22). De 68 x 128 cm, porta text en català i en cal·ligrafia gòtica flamígera, i s'atribueix al picapedrer Pere Crespo. Encara que el seu desgast impedeix llegir algunes lletres, la transcrivim així: "Sepultura de'l hon[rat] en / Thomà(s) Fig(er)a, m(er)cad(er), q(ui) mo / rí a vi d 'abril a(n)y m cccc li", en llengua actual "Sepultura de l'honrat en Tomàs Figuera, mercader, qui va morir a 6 d'abril de l'any 1451" (Puig 1970-98: vol. 1, p. 174 llegeix 1455, però es tracta d'un error, ja que Tomàs Figuera va morir el 1451, i va ser enterrat en aquesta capella després de la concessió d'una llicència de sepultura el 16 de maig de 1454). Per tant, serveix de model a la de Espígol, que es va gravar el 1454, com hem vist. L'escut familiar, en losange, presenta

una figuera amb tronc i branques una mica esquemàtics (sembla més aviat una parra), però la seva naturalesa queda clara a causa de l'exacta representació de set fulles i sis figues.

10. CLAU DE LA CAPELLA DE SANT BLAI

És la primera capella lateral que es va fer a l'església, que fins llavors no en tenia cap. El 16 d'octubre de 1354 es van redactar els capítols o condicions per a edificar-la, al costat de l'Evangeli. No hi ha constància de quina clau original tenia, i a més segles després es va produir un canvi de sant titular: es van intercanviar els sants de les primeres capelles laterals, convertir-se aquesta de l'Evangeli en capella de sant Martí, mentre que sant Blai passava al costat de l'Epístola. La clau de sant Martí s'hi va mantenir (Puig 1947: 96, encara que en 1970-98: vol. 1, p. 94 l'atribueix a sant Blai, erròniament). El canvi de titular i altar es devia produir entre 1683 i 1685, vist que Gabriel Verdú, al llibre *Discipción de Catí* (2000: 66 i 70), de 1683, troba encara a la capella nova de sant

Blai el retaule de sant Martí, i mossèn Puig (1970-98: vol. 2, p. 31) afirma que el 1685 dit altar ja era a la capella antiga de sant Blai.

En un moment indeterminat es devia aprofitar una altra clau, també antiga, de l'*Agnus Dei*, amb la inscripció circular al voltant ECCE : AGNUS : DEI : QUI : TOLLIT : PECA: MUN: (cal sobreentendre PECCATA MUNDI), i al centre el corder pasqual, que és símbol de sant Joan Evangelista. Aquest sant es troba representat per primera vegada en el retaule de Jacomart encarregat per l'esmentat Ramon Santjoan, i comença a figurar entre les devocions dels catinencs a partir de meitat segle XV, documentant-se el seu bací o plat el 1448. Aquestes datacions coincideixen amb el tipus de lletra, de meitat segle XV. El que no es sap és com la clau va anar a parar a la capella antiga de sant Blai: no en parla ningú. Això potser vol dir que la van posar en fer la reforma de les capelles laterals l'any 1937. Però no es pot dir res amb seguretat.

11. ALTRES INSCRIPCIONS

Com a colofó a la part d'inscripcions de Catí hem de dir que segurament es puguin trobar més inscripcions, ja que segons mossèn Puig (1970-98: vol. 2, p. 22 i 1953: 367-368) es van retirar en renovar i reformar el paviment de l'església entre 1915 i 1930, i es van col·locar de "paviment en la placeta de l'església davant de la porta principal". Com a prova d'això hi ha la següent làpida del matrimoni entre Baptista-Roc i Marianna Alfaro (l'esposa adopta el cognom del marit), datada en 1641. Com a particularitat, les lletres, en capital quadrada majúscula, estan incises i sovint formen lligams de dues lletres (DE, ET, AL) i en un cas de tres (ATI): "SEPVLTV / RA DE BATISTE / ROC [E] M. ANN / A ALFA / RO 1641".

12. ¿OBRES DEL CASTELL D'ARES?

A un context ben diferent pertany aquesta inscripció, tan desgastada i deteriorada que resulta indesxifrable. Per la seva grandària i caràcters incisos (dels que s'aprecia un "BER...", que pot correspondre a fra Berenguer de

Cardona, mestre templer de Catalunya i Aragó), sembla ser commemorativa de les obres del castell d'Ares per part de els Templers (documentades entre 1301 i 1303) (Barreda 2006: 87-88). L'enorme deteriorament patit no permet formular massa conjectures.

BIBLIOGRAFIA

- BARREDA, P.-E. (2006), *Crònica documentada d'Ares I-II*, Vinaròs, 4 Colors.
- CARRERAS, R., (1927-28), *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura (BSCC)* 8, 319-326; i 9, 122-129, 137-147, 227-239, 281-309 i 313-339.
- MILIAN BOIX, M. (1986-87), "Inventari i estudi de les esglésies de l'Arxiprestat de Morella", en *Homenaje a Mossèn Milián I-II*, Castelló de la Plana, Diputació, vol. 2, 525-602.
- PUIG, J. (1943), "Notas y documentos de artistas. Escultores en Catí", *BSCC* 18, 282-307
- _____ (1947), "Canteros en Catí", *BSCC* 23, 290-298.
- _____ (1953), "El mercader de Catí Joan Spígol", *BSCC* 29, pàg. 354-371.
- _____ (1970-98), *Historia breve y documentada de la Real Villa de Catí I-II*, Castelló de la Plana, Diputació.
- SEGARRA ROCA, M. (1947), "Un rector modelo. El Doctor Francisco Celma", *BSCC* 23, 1, 1-33.
- TORMO, E. (1913), *Jacomart y el arte hispano-flamenco cuatrocentista*, Madrid, Centro de Estudios Históricos.
- VERDÚ, G. (2000), *Descripción de Catí*, ed. Vicent Pitarch, Benicarló, Alambor.